

**MAKTABGACHA HAMDA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA
CHAPAQAYLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI***Cho'tanova Feruza Egamberdiyena**Andijon viloyati Marhamat tumani 22-umumiy
o'rta ta'lim maktabining amaliyotchi psixologi*

Odamlarning 10 foizga yaqini chap qo'llardir va xorijiy va mahalliy mutaxassislarning fikriga ko'ra, chap qo'llar ulushi ortib bormoqda. Deyarli har bir boshlang'ich maktab sinfida yozish, chizish va boshqa mashg'ulotlarni bajarishda chap qo'lni o'ngga faol ravishda afzal ko'rgan 1 – 2 (va ba'zan ko'proq) bolalarni uchratish mumkin. Chap qo'l patologiya emas va rivojlanishning yetishmasligi ham emas. Chap qo'l bolaning o'tamuhim individual xususiyati bo'lib, u ta'lim va tarbiya jarayonida e'tiborga olinishi kerak. Qo'llarning assimetriyasi, ya'ni o'ng yoki chap qo'lning ustunligi yoki qo'llarning har qandayiga ifoda etilmagan afzallik miya yarim sharlarining funksional assimetriyasining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq.

O'ng qo'lli odamlarda dominant, qoida tariqasida, og'zakima'lumotlarni qayta ishlashga ixtisoslashgan chap yarim shardir (o'ng qo'lli odamlarning 95 foizida nutq markazi chap yarim sharda joylashgan). O'tgan yillarda maktab chap qo'l bolalarni qayta tayyorlash amaliyotidan voz kechdi va ular o'zlari uchun qulay bo'lgan qo'l bilan yozadilar. Biroq bu maktab uchun chap qo'llik muammosini bartaraf etmaydi, chunki bolalar yashirin chap qo'llar bo'lib qoladilar. Ota – onalar bolaning chap qo'lni afzal ko'rish tendensiyasini payqab, ushbu "kamchiligi" tuzatishga va kelajakda bolani kutayotgan qiyinchiliklarning oldini olishga harakat qilsalar, bunda qayta o'qitish maqsadli bo'lishi mumkin. Maktabgacha yoshda bolani zo'ravonliksiz qayta o'qitish ham mumkin. Erta maktabgacha yoshda ota- onalar va o'qituvchilar har doim ham bolaning qaysi qo'lni boshqarayotganiga alohida e'tibor berishmaydi, ayniqsa, "qo'llik" yo'nalishi faqat 3 – 5 yoshda aniq belgilanadi. Ayni paytda yangi harakatlarni o'rganayotganda, bolalar kattalar aytganidek bajarishga harakat qilishadi: o'ng qo'lingizga qoshiq oling, qo'lingiz bilan qalam tuting va hokazo.

Chap qo'l bola esa kattalarning talablarini bajarib, shunday qiladi, bu harakat juda qulay bo'lmasa ham. Ushbu zo'ravonliksiz qayta o'qitish natijasida ko'plab ota – onalar farzandining chap qo'lli ekanligini bilmasligi mumkin. 5 – 6 yoshdan boshlab bolalarda yetakchi qo'l turini aniqlash uchun turli xil funksional testlardan foydalanish mumkin: barmoqlarni o'zaro bog'lash testi, "qarsaklar" testi, qo'llarni ko'krigida kesish testi yoki boshqalar. Bolalar bilan ishlash amaliyotida turli harakatlarni bajarish jarayonida qo'llarning ishtirokini baholash usuli keng qo'llaniladi. Bu ramziy harakatlar bo'lishi mumkin, boladan, masalan, gullarni sug'orish, non kesish, tish chotkasi, qaychi va hokozolarni qanday tutishini ko'rsatish so'ralganda. Harakatlar ham

haqiqiy bo'lishi mumkin, manipulyatsiyani talab qiladigan maxsus tanlangan vazifalarda bajariladi. Shunga o'xshash vazifalarning sinov batareyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi(o'yin vazifalari): o'ng va chap qo'l bilan chizish, qutichani ochish, rasm konturi bo'ylab qaychi bilan kesish, munchoqlar bog'lash, tugunlarni yechish va hakozo. Har bir topshiriqda o'ng va chap qo'llarning faollik darajasi baholanadi. Shunga asoslanib, bolada ustun qo'l haqida xulosa chiqariladi va unga qaysi qo'lni yozishni o'rgatish maqsadga muvofiqligi bo'yicha tegishli tavsiyalar beriladi.

Chap qo'l – bu ustunga ko'proq pilus to'plagan bola. Mualliflar ta'kidlaganidek, agar shunday bola chap qo'lga qalam olib, u bilan yozishga harakat qilsa, uni qayta o'rgatish, o'ng qo'l bilan yozishga majburlash noo'rin. Bolaning yetakchi qo'lni aniqlash uning tabiiy xususiyatlaridan to'liqroq foydalanish va chap qo'l bolalarda tizimli tizimga o'tish paytida yuzaga keladigan asoratlar ehtimolini kamaytirish uchun zarurdir. Biroq chap qo'lni o'ng qo'l bilan yozishni o'rgatishda kutayotgan qiyinchiliklarning oldini olish uchun, avvalo, yetakchi qo'lni aniqlash va shu asosda yozish uchun qo'l tanlash juda muhim qadamdir. Darhaqiqat, chap qo'l bolalarni qaytatayyorlash ko'p hollarda nafaqat istalmagan, balki qabul qilinishi mumkin emas. bunday bolalar bilan ishlash tajribasi shuni ko'rsatadiki, ko'pincha bola tizimli ravishda yozishni o'rgatishni boshlaganidan keyin (birinchi sinfning o'rtalarida yoki oxirida) boshlangan qayta o'qitish vaziyatni yanada kuchaytiradi. Shuning uchun, chap qo'lni qayta tayyorlash masalasi faqat yozishni o'rganish boshlanishidan oldin ko'tarilishi mumkin. Shunday qilib, chap qo'l bolani qayta tayyorlash masalasi aniq holat – individual fiziologik va psixologik xususiyatlarni, organizmning moslashish imkoniyatlarini va bolaning shaxsiy munosabatlarini hisobga olgan holda qat'iy individual ravishda hal qilinishi kerak. Bunday holda, chap qo'l bilan bog'liq bo'lgan barcha belgilarni tashxislash natijalarini hisobga olish kerak: ko'z, quloq.

Yuqorida aytib o'tilganidek, chap qo'l bolalar kognitiv faoliyatning o'zigaa xos xususiyatiga ega. Bu haqiqiy chap qo'l odamlarga ham, miya yarim sharlari ular uchun odatiy bo'lmagan ffunksiyalarni bajaradigan qayta o'qitilganlarga ham tegishlidir. Chap qo'l bolaning faoliyatida, uni tashkil etish xususiyatlari kognitiv soha quyidagi ko'rinishlarga ega bo'lishi mumkin: Visual – motor muvofiqlashtirish qobiliyaining pasayishi – bolalar grafik tasvirlarni nusxalash vazifalarini, ayniqsa ularning ketma – ketligini yaxshi bajarmaydilar; yozish, o'qish paytida chiziqni zo'rg'a ushlab turish; odatda qo'l yozuvi yomon. Fazoviy idrok etishning kamchiliklari va vizual xotira, fazoviy munosabatlarni tahlil qilishda qiyinchiliklar: chap qo'l bolalar ko'pincha grafik tasvirdagi raqamlarning shakli va nisbati buzilishiga ega; xatni asks ettirish; yozishda harflarni qoldirib ketish va qayta tartiblash; optik xatolar. Axborotni qayta ishlashning maxsus strategiyasi, bilishning analitik uslubi: chap qo'llar material bilan elementma – element ishlash. Bu chap qo'l bollarning sustligini ko'p jihatdan tushuntiradi, chunki to'liq idrok etish yoki tushunish uchun ular materialni uzoqroq bosqichma – bosqich

o'rganishlari kerak. Nutqning buzilishi: tovush – harf tahlilidagi xatolar. Ro'yhatda keltirilgan xususiyatlar ta'lim ko'nikmalarini, birinchi navbatda, yozishni (kamroq darajada o'qishni) o'zlashtirish muvaffaiyatiga bevosita ta'sir qiladi, ularni assimilyatsiya qilishda chap qo'l bolalar eng katta qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Chap qo'l bolalarning hissiyotlarini kuchayishi maktabga moslahishni sezilarli darajada murakkablashtiradigan omil hisoblanadi. Maktab hayotiga chap qo'l bilan kirish ko'pchilik tengdoshlariga qaraganda ancha sekinroq va og'riqliroq sodir bo'ladi. Shuning uchun chap qo'l birinchi sinf o'quvchilari, o'qituvchilar, ota – onalar va maktab psixologlaridan jiddiy e'tibor talab qiladi. Bolaning chap qo'lini psixolog bolani maktabga yozganda aniqlashi mumkin. Bunday bolalar bilan ota – onalarga berish uchun ularning psixologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan chuqurroq diagnostika tekshiruvini o'tkazish, yozgi davrlarda maxsus mashg'ulotlarni tashkil etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bezrukix M.M. chap qo'l bola. – M.,2001 – yil
2. Bezrukix M.M. maktabda va uyda chap qo'l bola.- Yekaterinburg, 1998 – yil
3. Rodinov V.A. (Pedagogika fanlari doktori, Oliy maktabning psixologik xizmati boshlig'i). agar bola chap qo'l bo'lsa (psixologning ota – onalarga maslahati).